

УДК 821.161.2(477.86)

ББК 83.3. (4Укр.)6

ЕПІСТОЛЯРІЙ АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО 1920-35 рр. ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ КОЛОМИЙСЬКОГО ПЕРІОДУ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКА

М. М. Васильчук

Коломийський інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кафедра філології; м. Коломия, вул. Миколи Лисенка, 8; тел. 8(03433) 2-46-60

Автор розкриває інформативні можливості епістолярної спадщини знаного українського письменника і громадсько-політичного діяча Андрія Чайковського (1857–1935). У статті показано багатогранність шарів інформації, зафіксованих у його листуванні. Дослідник торкається мало вивчених питань біографії митця: обставин переїзду до Коломиї, влаштування побуту. Водночас автор звертає увагу на умови та обставини творчої праці письменника, показує коло його адресатів тощо.

Ключові слова: епістолярій, лист, публікація, біографія, війна, письменник, адвокат.

Відомий нам епістолярій Андрія Чайковського становить понад три сотні листів з різних періодів його життя і діяльності; їх оприлюднено 2002 [1] і 2007 рр. [2]. Щоправда, деякі дослідники (І. Білінкевич, Л. Вашків, О. Грицина і М. Костів, О. Канчалаба, Ю. Плекан) і раніше фрагментарно вивчали листування письменника [3; 4; 7]. Але вони дотепер не акцентували увагу власне на коломийському періоді в епістолярній спадщині художника слова, а разом з тим і не дивились на неї саме під таким кутом зору.

Епістолярій письменника коломийського періоду умовно можна поділити на тематичні цикли, в яких є багато інформації для розуміння біографії письменника, його літературно-естетичних поглядів, ставлення до релігії, а також участі Андрія Чайковського у літературно-видавничому житті в Україні. Група листів письменника проливає світло й на суто біографічні моменти. Епістолярна спадщина Андрія Чайковського є тим джерелом, яке допомагає краще пізнати обставини його життя.

Цінним з огляду на наявність інформації про тогочасне буття Андрія Чайковського в Коломиї є лист до українського культурно-громадського діяча, видавця, літературознавця, бібліографа Василя Лукича (справжнє прізвище – Володимир Левицький) [10, 237] від 5 вересня 1920 р. Вони обидва знайомі ще зі студентських років, тому й вдається автор листа до довірливого тону оповіді, говорить про своє становище, про переживання значно відкритіше, аніж у попередніх листах, які більше тяжіють до офіційно-ділових документів, ніж до інтимної сповіді у нелегкі хвилини

життя. Цікавий цей лист не стільки спогадами про студентські роки, скільки описом реального життя Андрія Чайковського: він торкається важливого для його біографів питання про обставини переїзду до Коломиї. Зупинимось на них детальніше. Чайковський у час ЗУНР працював повітовим комісаром Самбірщини [3, 10]. Біографи про обставини переїзду до Коломиї відбувалися однією-двома фразами, не заглиблюючись у деталі [9, 3–4]. Тут же маємо значно більше інформації, причому, достовірної. Андрій Чайковський, підбиваючи підсумки програних національно-визвольних змагань, по гарячих слідах, з помітною долею гіркоти і болю, а навіть і жалю, викликаного м'якотілістю влади УНР, пише про свою долю. «Будучи в С[амборі], я предвидів катастрофу. Може бути, що коли б ми не були мали війни на карку із заходу, були б вже впорядкувалися. А коли б ми були жили в таких обставинах, як Поляки, то може би були вже так сильні, як Чехи. Була війна, а з того безладде, безголове» [1, 228].

У листі до Василя Лукича описано й обставини переїзду письменника з родиною до Коломиї. «Прочуваючи катастрофу, я вніс 9/5 [19]19 повідомлення до палати, що переносу канцелярію до Коломиї. І це мене врятувало від того, що мене з Коломиї не могли прогнати. Коли б я був остав в С[амборі], був би досі не жив. Мене були б патріоти або розстріляли із-за горяча, або повісили. Мене заскочили тут румуни. В тім часі вийшов мені 3-місячний речинець зголошений і я «відкрив канцелярію». Як прийшли Поляки, а між ними було багато офіцерів самборян, мене замкнули, хотіли за протекцією вивести на конфінацію до Санча, як нетутешнього, та я виказався, що я таки тутешній, і мене конфінували тут. Зображаєш собі, як то прикро жити 65 літ бездоганим життем (я навіть дисциплінарки ніколи не мав), а опісля ходити під багнетами і бути під наглядом поліцейським. До того я не був одної ночі певний, чи не прийдуть і не заберуть мене» [1, 285–229].

Письменник, а заодно і його сім'я, були в Коломиї на правах політичних вигнанців за антипольську діяльність. Причому, в час війни і національно-визвольних змагань поза політикою не стояв ні сам Андрій Чайковський, ні його рідні та близькі. «Я конфіновий донині, і нікуди не вільно мені виїздити, а вже не дай Боже на село, бо це виглядало би на копетрацію і я опинив би ся в тюрмі (звідкіля з бідую по 3 днях дістався, а опісля в Домбю або яким инчим Талергофі), – пише він у листі до Василя Лукича. – Бо я дуже небезпечний чоловік. Не тому, що я здафравдував з уряду податкового 2 міліони, але я написав «Послання» до українських жовнірів, в котрім я порівняв Поляків з свиньми. Я був комісаром повітовим, а що я там лиха накоїв, це списали самбірські патріоти на 4 сторінках аркуша. Ось бачиш який я! Через комісарство я покинув мою канцелярію і то добру, а що на урядованню я не доробився, не то не брав хабарів, але хабарників поборював, тому переїв я мої ошадности, мусів продати кам'яницю в Бережанах і доїдаю решту. Мене морозом проймає, коли згадаю, що за яких 3 місяців треба зачати продавати домашнє урядження – одяг, срібло столове, щоб не здохнути голодовою

смертю враз з тими, котрих я обов'язаний жити. А тих у мене досить. Я з моєю старухою і 4 доньки. Дві старші віддані, а кожда з малою дитиною. Оден зять цивілізується в Тухолі, другий тиняється по світу, бо поміщений на обох чорних листах: і большевицькій за Денікіна і послідню «зраду», і на польській за «ukraiński bunt w wschodniej Malopolsce». Це все на моїй голові, і годі їх з хати викинути» [1, 227–228].

Василь Лукич – не єдиний адресат, в листі до якого Чайковський пише про тяжке становище. У листі до знаного вченого Володимира Гнатюка від 2 жовтня 1920 р. він описує свої митарства з виданням творів, а заодно зазначає: «Я вже доїдаю решту, що мав, а зарібку ніякого. Я ще донині конфінований і не можу рушитися з Коломиї» [1, 229].

Епістолярій письменника першої половини 1920-х рр. свідчить, що матеріальне становище Андрія Чайковського певною мірою стабілізувалося. Наполегливою працею він зумів створити більш-менш належні умови для проживання своєї родини. Однак, письменник-патріот і громадянин, Андрій Чайковський не може змиритися з тим, що втрачено українську державність. Він не перестає звертатися до цієї теми у своїх листах. Про це він, зокрема, пише в листі до знаного історика, публіциста, політичного діяча Степана Томашівського [7, Т.9, 3236] від 11 грудня 1923 р. Зі Степаном Томашівським Чайковський був знайомий ще з передвоєнних часів, тому звертається до нього «Друже», хоча, життя розкидало їх по різних країнах. На той час Степан Томашівський працював в українській дипломатичній місії в Берліні [7, Т.9, 3236], адресу його письменник отримав через свого сина-студента. Андрій Чайковський, звертаючись до адресата, висловлює свої погляди на найважливішу для українців проблему того часу: причини поразки визвольних змагань 1918-20 рр. А приводом для розмови послужила видана 1922 р. у Берліні книжка Степана Томашівського «Під колесами історії», в якій письменник аналізує долю українців під час Першої світової війни та при перерозподілі Європи. Не оминає Чайковський і теми свого побуту в Коломиї. Лист цікавий тим, що Андрій Чайковський змінює оцінку коломийського побуту з негативної (що видно з усіх інших листів до цього часу) на позитивну. Цей лист, а отже, період, починаючи з середини 1923 р., можемо вважати переломним у долі письменника в коломийський період: «...про мене тільки можу сказати, що в послідніх часах моя ситуація в Коломиї поправилась. Заробляю тільки, що можу вижити. Але зложити нема з чого на чорну годину. Ще добре, що можу працювати до якогось часу та й умові сили мене не лишають» [1, 243].

У цьому ж листі знаходимо відомості про членів родини письменника. Ці відомості дають змогу сучасному дослідникові краще вникнути в обставини життя і творчості майстра історичної прози в коломийський період життя і творчості, зрозуміти механізми впливу різноманітних факторів на інтенсивність та спрямованість творчості. «Ми обоє дуже постарілись, – пише Андрій Чайковський про себе і дружину, а потім веде мову про дітей. – Ольга учителює в Дрогобичи при жіночій семінарії у Василянок, Богдан перенісся до Белза, бо в Підбужи не можна бу-

ло вижити. Мій зять д-р. Бемко у адвоката в Бережанах, другий зять, Ставничий, працює зі мною в Коломиї. Син Андрій на гірничій академії в Пшібрамі. Бідує страшно, бо я не в силі йому через «нашу» валюту допомогти, бо мусів би видати половину усіх моїх доходів. А тепер ще відібрали йому запомогу з Праги, не знаю з якої причини. Моя «адвокатура» декого в вічі коле. Але найцікавіше те, що зі Львова накладають на мене податок місячний за це, що «ваш син Андрій побирає запомогу з Праги», а це неправда. Якби Ви знали кого в тих празьких сферах, то, будь ласка, написати до них, що так не годиться робити, бо я львівський податок на підмогу універсітецької молоді плачу під тою умовою, що мій син побирає запомогу з Праги, а це неправда» [1, 243]. Уже у постскрипті до цитованого листа письменник додає відомості й про іншу доньку – Наталію: «Наталка скінчила у Львові курс капелюшництва і тепер є на практиці в моднярськім магазині в Коломиї. Практика буде трівати 3 роки. Може, то буде інтратнійше, чим фільозофія» [1, 244], – завершує він водночас з радістю за долю доньки, яка знайшла перспективне і вочевидь поплатне заняття, але й разом з тим зі смутком, бо «приземлене» заняття не зовсім відповідало високим мріям батька про долю доньки.

Андрій Чайковський у листі від 16 вересня 1924 р. звертається до Кирила Студинського у справі влаштування долі своїх синів. Він дякує за те, що обстоював його сина Миколу перед нападками якогось адвоката (його особу дослідники не встановили). У цьому ж листі Андрій Чайковський клопочеться долею іншого сина – Андрія, який навчався у Чехо-Словаччині і не міг отримати документи на в'їзд до Польщі (а, отже, не міг потрапити додому, в Галичину). «Мій син у Пшібрамі Андрій Володимир Чайковський, студент гірничої академії, не може добути паспорта на поворот додому [...] Пол[ь]ський конзул в Празі кожного разу звикнеться тим, що нічого не дістав. Те саме сказав конзул, коли син там зголосився за протекцією д-ра Смаля-Стоцького. Отож, я прохаю Вас написати до когось до Варшави, щоби за тим потрудився і рушив цю справу з мертвої точки. За це буду Вам дуже вдячний, бо я не маю нікого знайомого в Варшаві і почуваю себе безпомочним» [1, 247].

Здавалося, життя налагоджувалося, Чайковського чекала щаслива старість. Однак, він пережив горе від втрати доньки Ольги. Про її смерть він пише у листі до родини В. Левицького 14 серпня 1927 р.; письменник навіть їздив до сина в Сокаль, аби підтримати здоров'я. Він тяжко переживає втрату: «...наша дочка Ольга розпрощалася з цим світом так нагло, що й не оглянулися, коли. Приїхала з чоловіком з Дрогобича на ферії, заповіла, що довше як два тижні не може остати, і додержала слова, бо якраз за дві неділі поклали її між свічками. В суботу 16.7 від'їхав зять до Дрогобича, лишив її буцімто здорову – за 18 годин був кінець.» [1, 273]. Андрій Чайковський, пишучи про причини смерті вагітної доньки, констатує, що то була лікарська помилка. «Ця нагла кончина страшенно нас підтягла, що ще і тепер не можемо отямитись. Нема вже нашої фільзовки між живими» [1, 247]. Померла не лише донька, а

й ненароджена дитина. Взагалі, цей лист пказує, які фактори впливали на стан здоров'я немолодого письменника, на його емоційний настрій.

1928 р. в Андрія Чайковського виникла ідея побувати на Радянській Україні, в місцях, у яких відбувається дія його історичних творів. Мав він й інші, меркантильніші інтереси: хотів отримати гонорари за опубліковані там твори. Бачимо це з листа Андрія Чайковського до Кирила Студинського від 4 лютого 1928 р. «Читаю в «Ділі», що при кінці березня будуть святкувати на Україні свято Антоновича. Припускаю, що і Ви на це свято поїдете, і прийшло мені на думку, чи і я не міг би до Вас причіпитися, щоб хоч раз в житті побачити Україну. Я сам не відважився б їхати, але у Вашому шановному товаристві я почувався б зовсім безпечно» [1, 278]. Бажання здійснити поїздку було таким великим, що Андрій Чайковський у своїх умовляннях стає по-дитячому наївним, зокрема тоді, коли пише, що він не буде обтяжливим: «Завважаю, що мої життєві вимоги мінімальні, я нічого не п'ю і їм якнайменше м'яса.» [1, 278]. З таким самим проханням, тобто, допомогти побувати за Збручем, Андрій Чайковський звертався у листі від 28 лютого 1928 р. до відомого українського історика, бібліотекаря, журналіста Івана Кревецького [6, 366]: «Цього року має відбутися архіологічний зїзд у Харкові чи в Києві. Правдоподібно, поїдуть туди наші люде, і я мав би охоту до них приєднатись і поїхати теж, бо на Україні я ще не був. Напишіть мені ласкаво, чи це правда і чи можливо мій замисел первести в дію, а в такому разі, які мені робити заходи до тої подорожі, щоб добути влегчений папшпорт. Чи не могло б яке Т-во заіменувати мене своїм делегатом на цей з'їзд?» [1, 279].

Подальшого розвитку намір відвідати Радянську Україну набув наприкінці 1929 р. У листі до Кирила Студинського Андрій Чайковський згадує свого сина, який запросив його відвідати Одесу. Йдеться про Миколу Чайковського [1, 394], який на запрошення радянського уряду виїхав до Одеси розбудовувати математичну науку. «Хочу у літі поїхати на В[елику] Україну, куди запросив мене мій син. Прохаю Вас, ВП. Пане Професоре, яким чином добути мені паспорт «ульоговий», бо цілої такси паспортової я не в силі заплатити. Я мав на думці таке, щоб мене звідтам запросили на яку нараду або з яким відчитом (котрий не мушу читати), Микола знову пише, щоб я їхав буцімто на лікування до Одеси.» [1, 288]. Метою поїздки було бажання Андрія Чайковського відвідати Київ і отримати гонорари за опубліковані там твори: «Не можна звідтам добути авторського гонорару, хоч гинь! Надрукували там дещо, тепер хочуть видати «Олюнку» (Вид. «Західня Україна»), а грішми не знать як. Хіба поїду там та видам увесь гонорар на самогон» [1, 288]. Очевидно, йдеться про оповідання з галицького життя «Хто винен?», оприлюднене в харківському часописі «Червоний шлях» 1927 р.» [7, Т.10, 3703–3704]. Власне, цей журнал був на той час найпрезентативнішим українським літературним часописом, оскільки відображав на своїх сторінках складні процеси літературного життя в Україні. Він, особливо в час масового терору, був чи не єдиним часописом, який прагнув

сповідувати плуралізм. Публікація в цьому часописі сприяла знайомству українських читачів з творчістю західноукраїнського письменника.

Українці Галичини під польською займанщиною жили в умовах утисків, безправ'я, свавілля, порушення їх громадянських прав. Про це свідчить і листування Андрія Чайковського: «Не знаю, чи дістали мого ювілейного листа, висланого перед 4 листопада? – пише Андрій Чайковський у листі до Кирила Студинського 24 листопада 1928 р. – Тепер листи пропадають на пошті, йдуть либонь до кабінету ноар [через поліцію, – *Red.*]. Мене обшукала поліція докладно, та не знайшли – вибачте за слово – ні одної революційної воші. Та я з того радію, що мене не поминули, показується, що не гірший других» [1, 280].

І справді, письменник, який своїми творами нагадував українцям про звияжне минуле, був під наглядом шовіністично налаштованих польських урядовців. Лист Андрія Чайковського до Івана Кривецького від 27 січня 1929 р. є цінним джерелом для вивчення обставин конфіскації повісті «До слави», що є другою частиною історичної повісті «Сагайдачний», виданої видавництвом «Чарзілля» в Тернополі. «Сконфіскованих місць більш як 30 сторінок. Недотепний видавець післав до староства оден аркуш в часі друкування, він счеркнув оден уступ і набрав великого апетиту. Це певне, що кожний аркуш зараз по надрукованні мала в руках поліція і опечатала увесь наклад ще не сфальцований. Буде з того прасовий процес в тернопільським суді, і я мушу поїхати на розправу обороняти своєї праці» [1, 282]. Власне, лист Андрія Чайковського до Івана Кривецького свідчить про підготовку письменника і знаного адвоката до цього судового процесу. Чайковський просить Кривецького допомогти йому підібрати документи, які б засвідчили, що він правильно у своєму творі відобразив історичні події: «...чи будете ласкаві, коли Вам пришлю книжку з закресленими місцями конфіскованими, подати мені історичні джерела з польських істориків на доказ, що я писав історичну правду. Не можу дозволити з'їсти себе в каші старостинському посіпаці, бувшому австрійському жандармові (він тепер старостинським цензором), бо прийде до того, що нам вільно буде друкувати лише годзінки і літанію до маткі боскої крульової польської, а більше нічого. Як може бути антипанствова те, що діялося з початком 17 ст. в Київщині?» [1, 282]. Чайковський веде мову про тих істориків, у яких варто знайти підтвердження його правоти: «Я маю особливо на приміті: Кароля Шайнохи «Два лята дзюф», Немцевіча «Панованне Зигмунта III». На Грушевського нема що покликуватися, бо то шизматик, і йому польські судді не повірять» [1, 282].

Листування письменника коломиїського періоду містить багато матеріалів і щодо ставлення Андрія Чайковського до церкви як суспільної інституції, яка має впливати і на політичний розвиток народу. Це – тема окремого дослідження. Тут лише звернемо увагу на лист Андрія Чайковського до митрополита Андрея Шептицького автобіографічного характеру. В листі Андрія Чайковського до митрополита Андрея Шептицького від 15 вересня 1930 р. знаходимо матеріали, які дають змогу

краще пізнати обставини життя письменника на початку 1930-х рр.: «Мої фінансові обставини в порівнянні не то з передвоєнними, але так ... зі станом з-перед чотирьох літ, фатально погіршилися. Якби не те, що дещо зароблю з літературних моїх праць, хоч цей заробок у нас дуже мізерний, то не оплатилось би мені вести далі адвокатуру. Гіперпродукція адвокацького стану, погана конкуренція довели до того, що мій бруutto-дохід місячний хитається між 500–700 зл. З того треба поплатити все, і мені мало що лишається на життя [...] Удержую сина, котрий довго скитався по Чехословаччині, а тепер служить в кооперативі в Коломиї за таку плату, що без моєї помочи не вижив би. На моїм удержанню зять Іван Трач, дипломований машиновий інженер політехніки в Данцігу, з жінкою» [1, 289–290]. Власне, цей лист – прохання Андрея Шептицького допомогти знайти місце роботи для зятя Івана Трача. Такі листи – не рідкість у кореспонденції Шептицького.

Матеріали біографічного характеру містить і лист Андрія Чайковського від 25 квітня 1934 р. до знаного науковця, культурно-освітнього й релігійного діяча Івана Огієнка (згодом митрополита Іларіона) [7, Т.3, 863].

Листи Андрія Чайковського, які за своєю суттю є значною мірою документами приватного, часто інтимного характеру, не призначеними для офіційного декларування поглядів, мають велику частку об'єктивності. Фіксуючи на папері свої думки, Андрій Чайковський змушений був сформулювати своє бачення того чи іншого явища, факту чи події, хоч, можливо, перед тим не мав його вираження у чіткій формі. Таким чином, епістолярій Андрія Чайковського – це задокументовані ідеї, оцінки, погляди на сучасний йому світ та минуле. Загалом же, епістолярій Андрія Чайковського 1920-35 рр. містить нові матеріали, які допомагають повніше відтворити біографію цього періоду талановитого українського письменника.

Література

1. Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упорядк. Б. Якимовича за участю З. Грень, О. Седяра. – Львів, 2002. – Т.3. – 576 с.
2. Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження / Упорядк. О. Седяра, Б. Якимовича. – Львів, 2007. – Т.4. – 680 с.
3. Васильчук М. Чайковський Андрій, син Якова // Енциклопедія Коломийщини. – Зш. 12, літера Ч. – Коломия: Вік, 2001. – С. 10–12.
4. Вашків Л. Листи Івана Франка до Андрія Чайковського: Спроба аналізу // Тернопіль. – 1991. – Ч. 3. – С. 48-49.
5. Грицина О., Костів М. Дещо із листування письменника // Самбірські вісті (спецвипуск). – 1994. – Серпень.
6. Довідник з історії України / За ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с.
7. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина / За ред. В. Кубійовича. – Т.1 – 11. – Львів, 1993–2003.

8. Канчалаба О. Рукописна спадщина Андрія Чайковського // Українська періодика. Історія і сучасність. – Львів; Житомир, 1994. – С. 171-175.
9. Мандзюк О. Андрій Чайковський: Коломийські сторінки життя і творчості. 1919–1935 рр. – Коломия: Вік, 2000. – 32 с.
10. Українська літературна енциклопедія. У п'яти томах. – Т.3. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1995. – 496 с.

EPISTOLARY OF ANDRIY CHAIKOVSKIY (1920-35) OV A SOURCE TO STUDY THE KOLOMYIA REGION OF THE BIOGRAPHY OF A WRITER

M.M. Vasylchuk

*Kolomyia Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Philology Department; Kolomyia, 8 Mykola Lysenko street;
t. 8(03433) 2-46-60*

The informative possibility of the epistolary hemorrhage of Andriy Chaikovskiy, a famous Ukrainian writer and publicist, is opened by the author. Multififormity of informational lauers fixed in hit correspondence are shown in this article. Such poerly investigated questions of follows: the removing circumstances to Kolomyia, everyday life arrangement are touched by the researcher. Simultaneously the attention is paid to conditions and creative work circumstances of the artist, and the circle of his addressee and so on, and so forth.

Key words: *epistolary, a letter, publication, biography, war, writer, bar-rister.*